

KUNTOUTUKSEN YLEMPI AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO TUOTTAA KEHITTÄMIS- JA JOHTAMISOSAAMISTA

Työelämässä toimivat ammattilaiset voivat syventää ja laajentaa kuntoutuksen kehittämis- ja johtamisosaamistaan ylemmässä ammattikorkeakoulututkinnossa (YAMK). Kirjoituksessa kuvataan kuntoutuksen YAMK-ohjelman sisältöä, perusteita ja toteutusta sekä valmistuneiden sijoittumista työelämään.

Yhteiskunnallinen tarveperustelu

Esitys moniammatillisen kuntoutuksen ylempään ammattikorkeakoulututkinto-ohjelman aloittamisesta tehtiin vuonna 2008 valtakunnallisen ammattikorkeakouluverkoston yhteistyönä. Haettavan koulutusohjelman suunnittelussa olivat mukana ammattikorkeakoulujen lisäksi Kuntoutussäätiön, Kuntaliiton, Folkhälsanin, Invalidiliiton, Lapin ja Tampereen yliopistojen, Helsingin kaupungin, Espoon kaupungin, Opetusministeriön, Sosiaali- ja terveysministeriön, Stakesin ja Valtiokonttorin edustajat. Lisäksi erikoistumisopinnoissa olevat, sosiaali- ja terveydenhuollon eri sektorien edustajat osallistuivat kuntoutuksen ylempään ammattikorkeakoulu-koulutuksen tarveperusteluun ja suunnitteluun.

Koulutuksen yhteiskunnallista tarvetta perusteltiin väestön ikääntymisen, perheiden monimuotoistumisen, monikulttuurisuuden ja nuorten syrjäytymisen näkökulmista. Toisaalta sosiaali- ja terveysalan asiakkaiden moni-ongelmaisuuksien ja toiminta- ja työkyvyn vaikeuksien lisääntymisen myötä nimenomaan

kuntoutuksen asiantuntija-alueeseen kohdistuvan YAMK-koulutuksen koettiin olevan tarpeen. Samat perustelut koulutukselle ovat edelleen olemassa.

Työelämässä tarvitaan toiminta- ja ilmiölähtöistä kehittämis- ja johtamisosaamista, jossa palvelut rakentuvat ammattilaisten ja kansalaisten yhteistoiminnassa vastaamaan palvelujen käyttäjien tarpeita. Kuntoutuksen yhteisöllinen osaaminen kohdistuu yhteisiin ilmiöihin kuten ihmisten arkeen ja muuttuvaan toimintaympäristöön.

Eräs ylempien ammattikorkeakoulututkintojen tavoite on auttaa opiskelijaa saavuttamaan työelämän kehittämisen edellyttämät laajat tiedot omalla alallaan. Opintojen aikana opiskelijat perehtyvät työelämän tutkimisen ja kehittämisen menetelmiin sekä vastaavat oppinäytetyönä tehtävän työelämälähtöisen kehittämistyön suunnittelusta ja toteuttamisesta. Tämä vaatii luonnollisesti opiskelijalta kykyä itsenäiseen ja vaativaan asiantuntijatyöhön. (Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 2014.) Opiskelun kautta kertyy paljon kehittämisosaamista, josta opiskelijoiden lisäksi hyötyvät myös heidän työnantajansa ja sitä kautta laajemminkin koko kuntoutusala.

Ammattikorkeakoulujen ylempistä tutkinto-ohjelmista valmistuvat voivat toimia vaativissa kuntoutuksen kehittämis- ja johtamistehtävissä, jotka edellyttävät kykyä ennakoida, arvioida ja kartuttaa alan tietoa ja uudistaa käytäntöjä innovatiivisesti sekä kansallisesti

Taulukko 1. Opintokokonaisuudet ja -jaksot ammattikorkeakouluittain.

Yhteensä 90 op	Metropolia	Arcada	SAMK-Turku
Kuntoutusasiantuntijuus / kuntoutuksen kehittämisosaaminen 25 op	Kuntoutuksen muuttuvat paradigmat 5 op	Ämnes-fördjupning 5 sp	Kuntoutuksen keskeiset käsitteet ja teoreettinen tausta 5 op
	Uudistuvat kuntoutusverkostot 5 op	Tillgänglighet, delaktighet och universal design, del 1; 5 sp	Kuntoutuksen palvelujärjestelmä, lainsäädäntö ja rahoitus 5 op
	Rajapintoja ylittävä kuntoutus 5 op	Tillgänglighet, delaktighet och universal design, del 2; 5 sp	Esteettömyyden ja osallisuuden edistäminen 5 op
	Tutkimuksellinen kehittäminen kuntoutuksessa 10 p	Strategier och metoder inom rehabiliteringen 5 sp	Näyttöön perustuva kuntoutus 5 op
		Tillgänglighet, delaktighet och universal design, del 3; 5 sp	Oman asiantuntijuusalueen työmenetelmien kehittäminen 5 op
Johtaminen / kuntoutuksen johtamisosaaminen 15 - 30 op	Työhyvinvointia tukeva johtaminen 5 op	Ledarskap och medarbetarskap för hälsa och välbefinnande 5 sp	Uudistumisen ja muutoksen johtaminen 5 op
	Strateginen ja toiminnan johtaminen 5 op		Organisaatiot ja johtaminen 5 op
	Kuntoutuksen tuloksellisuus 5 op	Kvalitets-utveckling och innovationer 5 sp	Kuntoutuksen laatu ja yrittäjyys 5 op
	Kuntoutuksen palvelutoiminnan johtaminen 5 op	Social- och hälsoekonomisk styrning, juridik och budgetering 5 sp	Talous ja prosessit 5 op
	Kuntoutuksen johtamisen tietoperusta ja työvälineet 5 op		
	Kuntoutuksen asiantuntijuus 5 op		
Tutkimus- ja kehittämismenetelmät 5-10 op	Tämä on integroitu kuntoutuksen kehittämisosaamiseen (ks. Tutkimuksellinen kehittäminen kuntoutuksessa 10 op)	Vetenskaps-filosofi, etik och metodik 15 sp	Projekti- ja viestintäosaaminen 5 op
			Työelämän tutkimus- ja kehittämismenetelmät 5 op
Opinnäytetyö 30 op	Opinnäytetyö 30 op	Masterarbete 30 sp	Opinnäytetyö 30 op
Vapaasti valittavat	Vapaasti valittavat 5 op	Valfria studier 5 sp	Vapaasti valittavat 5 op

että kansainvälisesti. Tutkinnon vaatimukset perustuvat eurooppalaiseen tutkintojen osaamisen viitekehykseen (EQF 7) ja kansalliseen viitekehykseen tutkinnoista ja muusta osaamisesta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2009a ja 2009b.) YAMK-tutkinto on verrattavissa vastaaviin kansainvälisiin maisteritason tutkintoihin.

Tähtäimessä tulokselliset kuntoutuskäytännöt

Kuntoutuksen YAMK-koulutusta toteutetaan tällä hetkellä Arcadassa, Metropolia ammattikorkeakoulussa sekä Satakunnan ja Turun ammattikorkeakouluissa. YAMK-koulutuksessa opiskelijat kehittävät työyhteisöissä ja muissa verkostoissa hyviä ja tuloksellisia kuntoutuskäytäntöjä kuntoutuksen toimintakyvyn ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Kuntoutuksen koulutuksessa on tavoitteena eettisesti ja taloudellisesti kestävä, yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan välisen kehittämisprosessin ja hyötyjen aikaansaaminen. Tulevaisuussuuntautuneisuus, innovatiivisuus ja teknologian hyödyntäminen ovat keskeisiä tekijöitä kuntoutuksen koulutuksessa.

Koulutuksessa painotetaan ymmärrystä kuntoutuksen ja sen järjestämisen sekä yksilön kuntoutumisen kokonaisuudesta. Koulutuksessa korostetaan toimintatapoja, jotka kunnioittavat yksilöä toimijana, ja palvelun käyttäjän osallistumista toiminnan suunnitteluun omassa arjessaan ja toimintaympäristössään.

Koulutuksen toteutus vaihtelee hieman ammattikorkeakouluittain. Lähiopetuspäiviä on 2–4 kuukaudessa ja koulutus kestää 1,5–2 vuotta. Opintojen laajuus on kokonaisuudessaan 90 opintopistettä (taulukko 1). Kuntoutuksen YAMK-koulutus on mahdollista suorittaa työn ohessa.

Arcadassa kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämisosaaminen perustuu osallistumiseen, osallisuuteen, saavutettavuuteen ja ”universal design”-käsitteisiin, joita tarkastellaan laaja-alaisesti yksilö-, ryhmä- ja yhteiskuntatasolla. Opinnoissa painotetaan monialaista, henkilö- ja perhelähtöistä kuntoutustoimin-

taa sekä kuntoutuksen muutoksen ymmärtämistä. Opinnoissa syvennetään kuntoutuksen teoreettista ja menetelmällistä osaamista. Johtamisosaaminen sisältää muun muassa johtamisen työkaluja, jotka vastaavat kestävästä muutoksesta ja kehityksestä, terveysaloudesta ja budjetoinnista. Yhteistyö työelämän ja sen edustajien kanssa mahdollistaa kokonaisvaltaisen käsityksen ja pohdinnan työelämän monipuolisista ja haastavista muutoksista, jotka liittyvät sekä johtajuuteen että palveluiden kehittämiseen.

Metropolia ammattikorkeakoulussa kuntoutuksen kehittämisosaaminen rakentuu seuraavista kokonaisuuksista: kuntoutus yhteiskunnallisena, yhteisöllisenä ja asiakkaan yksilöllisenä muutosprosessina, teoreettinen ja menetelmällinen kuntoutuksen kehittämis- tarpeiden ennakointi- ja arviointiosaaminen sekä kuntoutuksen innovatiivinen tutkimuksellinen kehittämisosaaminen. Kuntoutuksen kehittämisosaamisen sisällöt rakentuvat kuntoutuksen muutoksen ymmärtämisestä sekä verkostojen ja rajapintoja ylittävän asiakaslähtöisen toiminnan kehittämisestä. Kuntoutuksen johtamisosaaminen käsittää johtamisen organisaatioissa eri tasoilla ja asiantuntijuuden vahvistamisessa. Johtamisosaaminen sisältää kuntoutuksen asiantuntijuuden ja tuloksellisuuden lisäksi johtamisen etiikkaa ja työvälineitä, strategisen toiminnan perusteita sekä työhyvinvointia tukevaa johtamista ja palvelutoiminnan johtamista.

Satakunnan ja Turun ammattikorkeakouluissa kuntoutuksen YAMK-opinnoissa tarkastellaan laaja-alaisesti kuntoutuksen teoreettisia ja yhteiskunnallisia perusteluja, syvennetään näyttöön perustuvan työskentelyn osaamista ja paneudutaan kuntoutuksen rahoitukseen ja palvelujärjestelmää ohjaavaan lainsäädäntöön. Esteettömyyteen ja osallisuuden liittyviä teemoja tarkastellaan monista eri näkökulmista. Johtamisopintoihin kuuluu strategisen ja osaamisen johtamisen lisäksi opintoja yrittäjyydestä, laadusta ja talousprosesseista.

Yhteisöllisen osaamisen rakentuminen ja yksilölliset osaamispolut

Opiskelijoiden koulutus- ja työhistoriat ovat erilaisia, mikä edistää asiantuntijuuden ja moniammatillisen yhteistyön kehittymistä ryhmässä. Opiskelijaryhmässä voi olla mukana apuvälineteknikkoja, fysioterapeutteja, geronomeja, jalkaterapeutteja, kuntoutuksen ohjaaja, kätilöjä, liikunnanohjaajia, optometristeja, osteopaatteja, sairaanhoitajia, sosionomeja, terveydenhoitajia ja toimintaterapeutteja.

Kuntoutusasiatuntijuuden vahvistamisessa painotetaan yhteiskehittelyä ja yhteisöllistä moniasiantuntijuutta (Sipari & Mäkinen 2012). Yhteiskehittely mahdollistaa moninaisten muutosten ja monitahoisten kehittämis-tehtävien hahmottamisen kuntoutustoiminnan kehittämisessä ja johtamisessa. Yhteiskehittelyssä toimijoina ovat opiskelijat, opettajat ja työelämäkumppanuudet. (Yhteiskehittelyllä hyvinvointia 2010.) Moniasiantuntijuutta korostavassa toiminnassa kuntoutujat ymmärretään keskeisinä kehittämiseen osallistuvina toimijoina (Sipari, Mäkinen & Paalasmaa 2014).

Yhteisöllisen osaamisen rinnalla kuntoutuksen koulutuksessa oppiminen on luonteeltaan myös yksilöllisen osaamisen karttumista ja pohdintaa. Oppiminen rakentuu joustavasti opiskelijan ja työelämän osaamistarpeiden mukaan osaamispoluksi (Ahonen ym. 2014). Oppimisen sosiaalisuutta ja vuorovaikutuksellisuutta tehostetaan opiskelumuodoilla, joissa järjestetään mahdollisuuksia tiedon keskinäiseen jakamiseen, keskusteluun, erilaisten tulkintojen esittämiseen ja argumentointiin. Oppimistilanteet muodostuvat työpajoista, yksin ja ryhmässä – myös työyhteisöissä – tehdyistä oppimistehtävistä, seminaareista, verkkoopinnoista ja asiantuntijaesityksistä.

Opintotehtävät lähipäivien välillä ovat laajoja ja vaativia, joten ne edellyttävät opiskelijalta kykyä itsenäiseen työskentelyyn. Opiskelijalla on mahdollisuus yksilöllisiin ratkaisuihin, joissa hän voi syventää osaamistaan valitsemalla opintoja tai tutkinnon osia toisessa ammattikorkeakoulussa tai am-

mattikorkeakoulun ulkopuolella. Työn ohella tapahtuvat opinnot edellyttävät sekä opiskelijalta että ammattikorkeakoululta joustavuutta; henkilökohtainen opiskelusuunnitelma ja aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistaminen (AHOT) ovat välttämättömiä työvälineitä opintojen toteutuksessa.

Kuntoutuksen muutosagentit uusille urille

Ammattikorkeakouluissa työelämälähtöisessä oppimisessa, osaamisen rakentumisessa ja käytännön kehittämisessä hyödynnetään ja sovelletaan yliopistojen ja sektoritutkimuslaitosten tuottamaa tutkimustietoa. Tieteellisen tutkimustiedon ja käytännön kehittämisen vuoropuhelu ja vuorovaikutteisuus ovat merkityksellistä jatkuvassa yhteiskunnallisessa muutoksessa.

Kuntoutuksen YAMK-tutkinto-ohjelmassa osaamisen vahvistuminen on onnistuneesti kytköksissä työelämän tarpeisiin. Opiskelijat tekevät oppinäytetyönsä useimmiten omalle työpaikalleen. Se on luonteeltaan kuntoutuksen työmenetelmiä, työvälineitä, työelämän käytäntöjä tai prosesseja kehittävä tutkimuksellinen tai toiminnallinen tehtävä. Oppinäytetyö voidaan tehdä myös osana laajempaa kehittämishanketta. Työ toteutetaan kolmikantana eli yhteistyönä, jonka käytännön toteutuksesta sovitaan opiskelijan, työyhteisön tai toimeksiantajan ja ammattikorkeakoulun välillä. Suvannon (2014) mukaan YAMK-oppinäytetyö tuottaa parhaimmillaan hyviä käytäntöjä työelämän systemaattiseen kehittämiseen myös jatkossa, kun opiskelija ja työyhteisö ovat saaneet uusia työkaluja organisaation kohtaamien haasteiden käsittelyyn.

Ammattikorkeakoulujen oppinäytetöitä kutsutaan yleisesti tutkimuksellisiksi kehittämistöiksi (ks. Toikko & Rantanen 2009). Tutkimuksellinen kehittäminen toteutuu useimmiten työtoiminnassa siten, että opiskelija toimii muutoksen käynnistäjänä ja toimeenpanijana, mutta toteutus perustuu yhteiskehittelyyn, jossa kollegat ja kuntoutujat ovat mukana (Sipari, Mäkinen & Paalasmaa 2014; Suvanto 2014). Kehittämistoiminnan ohjaus toteute-

taan työelämän ja opettajien yhteistyönä ja luodaan ”yhdessä tekemisen meininki”.

Kehittämistoiminta edellyttää opiskelijalta kykyä ennakoida, arvioida ja kartuttaa kuntoutusalan tietoa ja uudistaa käytäntöjä innovatiivisesti ja kansainvälisesti. Yhteisöllinen ja tutkimuksellinen kehittämisote monitasoisessa sekä muuttuvassa kuntoutuksen kehittämistoiminnassa oli tyypillistä kuntoutuksen YAMK-tutkinnon opiskelijoille myös Jämsän (2014) tutkimuksessa. Jämsä kuvaakin näitä opiskelijoita kuntoutuksen muutosagenteiksi.

Kuntoutuksen tutkinto-ohjelmissa valmistuneille opiskelijoille tehtiin lukuvuonna 2013–2014 kysely, jossa selvitettiin koulutuksen vaikutusta urakehitykseen heidän näkökulmastaan. Tulokset osoittivat, että työtehtävät olivat monilla muuttuneet siten, että asiantuntija- ja kehittämistehtävät olivat lisääntyneet ja tehtävät olivat aikaisempaa monipuolisempia ja vaativampia. Työyhteisön koettiin arvostavan uutta osaamista, ja palkka oli noussut. Valmistuneet ovat sijoittuneet kuntoutusalan päällikkötason tehtäviin ja kehittämistehtäviin.

Kuntoutuksen kehittäminen kiteytyy työelämästä nouseviin kuntoutuksen ajankohtaisiin ydintekijöihin, joita ovat mm. toimijuus, asiakaslähtöisyys, moniammatillinen työskentely, yhteisöllisyys ja palvelujen kustannustehokkuus (Jämsä 2014). Näihin ydintekijöihin paneutuminen johtamis- ja kehittämisopinnoissa näyttäisi olevan merkityksellistä ammattilaisten urakehityksessä.

Verkostoitunut koulutus

Alusta alkaen kuntoutuksen ylempää ammatikorkeakoulukoulutusta on suunniteltu ja kehitetty valtakunnallisessa verkostossa, johon on kuulunut edustajia kaikista niistä ammatikorkeakouluista, joissa koulutusta toteutetaan. Tämä on varmistanut opetussuunnitelmien taustalle laajan näkemyksen kuntoutuksesta ja sen ajankohtaisista haasteista. Verkoston ydintoimintaa on koulutuksen laadun ja erityisesti euroopalaisen tutkintojen osaamisen viitekehyksen (EQF) 7-tason eli maisteritason varmistus. Käytännössä tämä tarkoittaa

esimerkiksi sitä, että yamk-tutkinnon jälkeen opiskelijan on mahdollista hankkia opettajan pätevyys suorittamalla pedagogisia opintoja tai hakeutua yliopistoon jatko-opiskelijaksi.

Keskeisiä yhteistyökumppaneita kuntoutuksen koulutuksessa ovat kunkin alueen kaupungit, kuntoutuspalvelujen tuottajat ja järjestäjät sekä kehittäjätahot. Hankeyhteistyötä tehdään merkittävien valtakunnallisten kumppanien, esimerkiksi Kelan, ja alueellisten toimijoiden, kuten yliopistollisten sairaaloiden, kuntoutuskeskusten ja kuntien, kanssa.

Koulutuksen tehtävä- ja osaamiskuvaukset on tehty tulevaisuusorientoituneesti, ja ne perustuvat sosiaali- ja terveysalan kehittämisohjelmiin ja tulevaisuuden linjauksiin. Näiden lisäksi koulutuksen suunnittelua ovat ohjanneet alueelliset painopisteet sekä ammattikorkeakoulujen strategiat ja yhteiset linjaukset.

Suunnitteluun ja kehittämiseen on osallistunut työelämän edustajista koottu neuvottelukunta tai ohjausryhmä, joka vastaa osaltaan siitä, että koulutus vastaa työelämän tarpeita. Tämä kytkös on merkittävä, jotta koulutus tuottaa sitä osaamista, jota tulevaisuudessa tarvitaan yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan kannalta. Tällä pyritään toisaalta takaamaan opiskelijoiden mielekäs sijoittuminen työhön ja toisaalta varmistamaan se, että työnantajat mahdollistavat opiskelun työn yhteydessä ja havaitsevat oppimisen hyödyttävän työyhteisöä.

Kuntoutuksen YAMK-tutkinto-ohjelmat ovat mukana kansainvälisessä kuntoutusosaamisen edistämisessä. Yhteistyö toteutuu asiantuntijavaihtona, konsultaationa sekä ohjausryhmätyöskentelynä. Kansainvälisyysosaaminen rakentuu ajankohtaisten aiheiden kautta eri opintojaksoissa sekä esimerkiksi kansainvälisten asiantuntijaesitysten ja hanketoiminnan kautta. Opiskelijoita kannustetaan julkaisemaan oppinnäytetyönsä kansallisissa ja kansainvälisissä kongresseissa ja julkaisuissa.

Kansainvälisellä ulottuvuudella kuntoutuksen YAMK-ohjelmat ovat olleet mukana alan hankkeissa muun muassa seuraavilla kärkiosaamisen teemoilla: työterveys ja terveyden edistäminen, sosiaalinen kuntoutus, toi-

mintakyky (WHO:n ICF-luokitus), omaishoitajuus, syrjäytymisen ehkäisy, esteettömyys sekä elinikäinen oppiminen ja pedagogiikka kuntoutuksessa. Metropolia on keskittynyt erityisesti Euroopan ja Venäjän väliseen yhteistyöhön, kun taas Arcada keskittyy pohjoismaiseen yhteistyöhön. SAMKin ja Turun kansainväliset kumppanit ovat pääosin eurooppalaisia korkeakouluja.

Valtakunnallinen verkosto kuntoutuksen ylempää ammattikorkeakoulututkinnossa on viime vuosina kutistunut. Oulusta ja Lahdesta on lopetettu kuntoutuksen tutkinto-ohjelmat. Ne on integroitu osaksi yleistä sosiaali- ja terveysalan ylempää ammattikorkeakoulututkintoa. Tässä on se riski, että kuntoutusosaaminen ilmenee geneerisenä johtamis- ja kehittämisosaamisena ja koulutuksesta katoavat kuntoutustieteelle ominaiset, muun muassa moniammatilliset ja ihmisen yksilöllistä toimijuutta korostavat viitekehukset, joita työelämässä kuitenkin ehdottomasti tarvitaan.

Lapin yliopisto on ollut kuntoutuksen kannalta merkittävä tekijä suomalaisessa korkeakoulujärjestelmän dualimallissa. Käytännössä ja yksinkertaisimmillaan tämä tarkoittaa sitä, että yliopistot tuottavat tutkimustietoa, jota ammattikorkeakoulut hyödyntävät ja soveltavat alueellisessa kehittämistyössä. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen profiloitunutta asiantuntijuutta tarvitaan, ja yhteistyötä tulisi entisestään lisätä. Ammattikorkeakoulut tarvitsevat yliopistojen kanssa tehtävää yhteistyötä. Väyliä jatkotutkintoon tulisikin avata sujuvammiksi.

Salla Sipari, yliopettaja, Metropolia ammattikorkeakoulu

Merja Sallinen, lehtori, Satakunnan ammattikorkeakoulu

Tiina Hautala, yliopettaja, Turun ammattikorkeakoulu

Ira Jeglinsky-Kankainen, yliopettaja, Arcada ammattikorkeakoulu

Lähteet

- Ahonen H, Kekäläinen K, Mäkinen E, Rahikka A, Sipari S (2014) Osaamispolku yhteiselle kartalle. Journal of Finnish Universities of Applied Sciences, No 4. Verkossa: <http://uasjournal.fi/index.php/uasj/article/view/1632/1556> 12.2.2015.
- Jämsä U (2014) Kuntoutuksen muutosagentit: tutkimus työelämälähtöisestä oppimisesta ylempää ammattikorkeakoulutuksessa. Acta Universitatis Ouluensis D medica 1252. Verkossa: <http://herkules oulu.fi/isbn9789526204987/isbn9789526204987.pdf>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2009a) Eurooppalainien tutkintojen ja osaamisen viitekehys. Verkossa: http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/ammattillisen_koulutuksen_koeopenhamina-prosessi/Eurooppalainen_tutkintojen_ja_osaamisen_viitekehys_xEQFx.html?lang=fi 29.1.2015.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2009b) Tutkintojen ja muun osaamisen kansallinen viitekehys. Verkossa: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2009/Tutkintojen_kansallinen_viitekehys.html 29.1.2015.
- Sipari S, Mäkinen E (2012) Yhdessä rakentuva kuntoutusosaaminen. Verkossa: <http://www.metropolia.fi/palvelut/julkaisutoiminta/julkaisusarjat/aatos-artikkelit/sipari-ja-makinen/> 29.1.2015.
- Sipari S, Mäkinen E, Paalasmaa P (2014) Kuntoutettavasta kehittäjäkumppaniksi. Verkossa: <http://www.metropolia.fi/palvelut/julkaisutoiminta/julkaisusarjat/aatos-artikkelit/kuntoutettavasta-kehittajakumppaniksi/> 29.1.2015.
- Suvanto M (2014) Tutkimuksellinen kehittämissyö opinnäytetyönä. Teoksessa: Suvanto M (toim.) Uusia malleja työelämän kehittämiseen. Tutkimuksellinen kehittämissyö ylempi-amk- tutkinnossa. Satakunnan ammattikorkeakoulu, Sarja D muut julkaisut 13. Verkossa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-633-152-5>
- Toikko T, Rantanen T (2009) Tutkimuksellinen kehittäminen. Näkökulmia kehittämissuosiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: University Press.
- Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista (2014). Verkossa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141129>. 15.10.2015.
- Yhteiskehittelyllä hyvinvointia (2010). Verkkajulkaisu: http://www.e-julkaisu.fi/metropolia/yhteiskehittelylla_hyvinvointia/ 29.1.2015.